

УДК 39:674.1/.7(477.52/.62)

Богдан Сауляк
(Київ)**ДЕРЕВООБРОБНІ РЕМЕСЛА СЛОБОЖАНЩИНИ:
ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ**

У статті досліджено деревообробні ремесла окремого історико-етнографічного регіону України – Слобожанщини. Основну увагу звернено на стельмаство та бондарство, як основні деревообробні ремесла. Простежено зміни у побутуванні виробів з дерева в житті слобожан протягом ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: деревообробні ремесла, традиційний транспорт, бондарство, різьбярство, Слобожанщина.

Woodworking crafts of Slobozhanshchyna as a particular historical and ethnographic region of Ukraine are investigated in the article. The main attention is paid to cart manufacturing and cooperage as the basic woodworking crafts. Changes in the use of wooden articles in the everyday life of the population of Slobozhanshchyna during the 20th – early 21st century are considered.

Keywords: woodworking crafts, traditional transport, cooperage, carving, Slobozhanshchyna.

Етнографічні дослідження окремих явищ матеріальної та духовної культури українців набувають особливої актуальності в сучасних реаліях, тим паче, коли культурна спадщина народу відходить у минуле. Потреба в регіональних дослідженнях актуалізується також важливістю вивчення окремих явищ культури на макрорівні, для більш глобального їх розкриття у всеукраїнському контексті. Тому в публікації ми розглянемо один з елементів матеріальної культури – деревообробні ремесла, а саме стельмаство та бондарство на прикладі регіону Слобожанщини. Вибір регіону зумовлено значним розвитком деревообробних ремесел на його теренах ще у першій половині ХХ ст., коли вироби з дерева у господарстві та побуті місцевого населення широко використовувалися. Натомість стрімка індустріалізація краю призвела до майже цілковитого занепаду деревообробки у другій половині ХХ ст., через що традиційні технології та асортимент виробів можуть бути втрачені. Водночас важливо вивчати сучасний стан ремесел, щоб показати особливості їх трансформації відповідно до потреб населення і мати уявлення про перспективи подальшого розвитку.

Дослідивши деревообробні ремесла Слобожанщини, ми зможемо оцінити збереженість основних їхніх видів і простежити зміни у побутуванні виробів з дерева в житті слобожан протягом ХХ – початку ХХІ ст. А також показати, що в сучасних умовах, незважаючи на майже повну замі-

ну виробів з дерева промисловими зразками зі штучних матеріалів, деревообробка зберігається як художнє ремесло.

Розпочнемо розгляд деревообробних ремесел Слобожанщини з дослідження виробів майстрів-стельмахів – характерних для регіону колісних (вози, гарби, безтарки) та полозних (сани) засобів пересування. Виготовленням традиційного транспорту займалися майстри-стельмахи, які до появи колгоспів працювали у власних стельмашнях, а з їх появою – у плотнях, що забезпечували потреби колективних господарств. Оскільки у ХХІ ст. можливо зібрати лише свідчення майстрів, що працювали в плотнях, детально зупинимося на традиційному транспорті колгоспного періоду. Хоча безперечно, колісний і полозний транспорт відіграв надзвичайно важливу роль і в господарстві, й в побуті населення Слобожанщини. До прикладу, ним перевозили врожай з поля, дрова з лісу, їздили з товаром на ярмарок або й просто використовували для пасажирських поїздок.

Традиційним зимовим засобом пересування на досліджуваних теренах були сани західноєвропейського типу. Такі сани побутували майже на всій території України, за винятком деяких місцевостей Східних Карпат. Використовувались вони і за межами нашої держави, як-от у сусідніх Білорусі, Росії, північно-східній частині Польщі та східних районах Прибалтики [13, с. 224]. Основу їх конструкції складала два природні полози, довжиною

1,5–2 м, що виготовлялися з деревини клена, акації, груші або дуба з вигином біля кореня. Збережене взимку дерево різали на заготовки необхідної довжини і за потреби розділяли навпіл, отримуючи два полози. До появи в селі електричних циркулярок процес розрізання дерева був доволі працемістким, для нього використовували поперечну пилку. Спочатку заготовку підіймали на «козли» – спеціальні дерев'яні підстановки і позначали лінію розрізу за допомогою шнурівки, змащеної вугіллям. Далі двоє-троє осіб починали її розрізати поздовжньою пилкою, при цьому *«той, що нагорі, той должен правильно пиляти, а цей тільки тягне. Я з батьком пиляла. Я тягну вниз, а він уже по шнуру рівняє»* [8].

Після підготовки полозів у них вертикально задовбували дві пари невисоких копилів з деревини дуба або осики. Копили між собою попарно з'єднували опленом – дерев'яним масивним брусом. На кінцях опленів робили отвори для ручиць – високих брусків, які надовбували під кутом. Кузов саней могли робити просто з дощок або додатково приєднувати до ручиць драбини. Отриману конструкцію в місцях з'єднань за можливості оковували металом із метою подовження терміну експлуатації.

На території Барвінківського району Харківської області зафіксовано побутування вантажних саней (підсанок) для перевезення дров або колод із лісу [6]. Вони склалися з двох коротких санок, з'єднаних між собою ланцюгами чи дротами. Полози в таких санях намагалися оковувати металом, оскільки на них транспортували значні вантажі.

Як тяглову силу в санях і підсанках використовували коней або волів. При цьому існувало два способи влаштування тяглого пристрою. У першому випадку оглоблі кріпили до передніх копилів, а в другому – дишля кріпили посередині переднього оплену.

Найпоширенішим традиційним колісним засобом пересування на території Слобожанщини був господарський віз. Притаманною для півдня Харківщини є специфічна конотація терміну «бричка»: так тут називали не виїзний транспорт, а традиційний господарський віз. У довоєнний період багато возів були повністю дерев'яними: *«Вони були всі дерев'яні, не було оковки. Після війни вже окову-*

вали, шина називалась. Оковували, оцей дерев'яний» [6]. У післявоєнний період вже користувалися металевими осями, а колеса обтягували металевими шинами.

Конструкція традиційного слобожанського воза має загальноукраїнські риси, особливості можна прослідкувати лише в назвах окремих елементів. Ходова його частина центральноєвропейського типу: складалася з передка, задка та з'єднувального засобу – розвори. Передок воза складався з металевої осі, дерев'яного подосейника та подушки, що з'єднувалися П-подібними хомутами-стрем'янками. Поверх подушки укладався масивний дерев'яний брусок – насад, що з'єднувався посередині металевим шворнем у просвердлений суцільний вертикальний отвір конструкції. Також до передка воза кріпили дишель для парного запрягу або оглоблі для одноконки. При однокінному запрягу пару оглобель – довгих жердин – кріпили до передньої осі з внутрішньої сторони коліс, а від зовнішньої сторони до кінців оглобель ішли дротяні отьоси, що приєднувались на їх кінці до металевої гребінки. Дишель для пари коней кріпився між сницями. Сници мали вигляд двох прямих або зігнутих брусків, закріплених між подосейником і подушкою, що сходилися перед передком воза і розходилися до його середини. Для більшої надійності таку конструкцію скріплювали залізним хомутом. Відрізнявся від вище описаних тягловий засіб для запрягання волів – війя, що складався з розколаної або з'єднаної із двох частин жердини, яка сполучала передню вісь з ярмом.

Задок ходової частини воза повністю з'єднувався чотирма металевими хомутами – стрем'янками, оскільки потреби у тягловому і поворотному механізмі не було.

Передню і задню вісі воза з'єднували довгим брусом – розворою, яку в с. Кочубеївка Чутівського району Полтавської області називали піджилиною [2]. Вона в передній частині мала металевий «язичок», яким закріплювалася до шворня. За задньою віссю розвора закріплювалася дерев'яним або металевим клинком. Для більшої стабільності воза середину розвори та задню вісь з'єднували штучною розвилкою – сницею.

Традиційний кузов воза на території Слобожанщини складався з нижньої дошки та двох рабрин, які приєднувалися до ручок, задовбаних під кутом по краях

верхніх опленів. Рабрини могли обшальовуватися дошками, утворюючи неглибокий ящик із пологими бортами. Конструктивно інший кузов мала безтарка, що використовувалася для перевезення вантажів насипом. Це був прямокутний ящик, збитий з дощок, який мав «заслонку» для зручного висипання вантажу.

Окремо слід розглянути гарбу, що була поширена в досліджуваному регіоні як засіб транспортування снопів, сіна чи соломи з поля. Від воза гарба відрзнялася високими та широкими боковими драбинами, що розширялися доверху. Також вона мала люшні, у вигляді дерев'яних брусків, які нижньою частиною закладалися на вісь, а верхньою – додатково підтримували ручицю, з'єднуючись з нею налюшником.

Для пасажирських поїздок місцеві стельмахи виготовляли «лінейки», на яких до появи автомобілів їздили голови колгоспу. Вони відрізнялись від воза наявністю двох металевих ресор, місця спереду для їздового й сидіннями у середній частині. Запрягали в них одного або пару коней.

Слід окремо зупинитися на виготовленні дерев'яних коліс до традиційного слобожанського воза, що робили більшого розміру для задньої осі та меншого для передньої. У довоєнний час ще виготовляли цілком дерев'яні колеса, які склалися зі ступиці (ступки, колодиці), шпичь та обода. Пізніше їх почали оковувати металевою шиною, а в ступицю забивали чавунну втулку для подовження експлуатаційних характеристик колеса.

Розпочинали процес виготовлення колеса з точіння ступиці з дубової березової, берестової або чорнокленової заготовки. До появи в селах регіону електрики (1960) цей процес відбувався на токарні з ножним або ручним приводом. Токарні з ножним приводом були двох видів: перша мала вигляд двох дерев'яних стовпців, між якими закріплювали ступицю, й довгої жердини, що розміщувалася позаду верстата. Для роботи на ньому до верху жердини прив'язували мотузку, якою потім обмотували кінець заготовки і прив'язували інший кінець шнурка до ноги. В іншому верстаті з ножним приводом заготовка приводилася в рух із допомогою спеціального ремінного передавального механізму, що з'єднував колесо, прилаштоване збоку одного з вертикальних стовпців та дерев'яну підніжку, якою

вже сам майстер міг приводити заготовку в рух. Подібною була токарня з ручним приводом, але для роботи за нею майстру потрібен був помічник, котрий безпосередньо приводив у рух бокове колесо. Незалежно від того, на якому верстаті точилася ступиця, вона завжди робилася тоншою по боках і грубішою посередині.

Після виточування ступиці в ній робили невеликий поздовжній наскрізний отвір. На наступному етапі в ній розміряли необхідну кількість прямокутних отворів для шпичь і видобували їх долотом. Кількість шпичь була від 10 до 12, залежно від розмірів колеса та місцевих традицій виготовлення. Вистругувалися шпичі з ясеневих або дубових заготовок за допомогою прямого струга на спеціальній лаві – кобилниці. Цей процес можна проілюструвати свідченнями майстра з с. Велика Комишуваха Барвінківського району Харківської області: *«Сідаєш, така зделана, кобилниця називається, сідаєш на неї верхи, там у ній, така ніби лавка, там у ній підножки, упираєся у неї ногами, щоб держало, щоб не виприснуло, і ото стружиш шпичю»* [6]. Для більшої міцності колеса один кінець шпичі робили прямокутним, а інший – круглим.

Процес забивання шпичь у колодку і натягування обода відбувався на окремій лаві – кобиліці. Вона мала вигляд лави, виготовленої із грубого природно розгалуженого дерева. На неї у спеціально зроблену виїмку ставили колодку і забивали шпичі прямокутним кінцем. Цей процес передамо словами стельмаха з с. Кочубейівка Чутівського району Полтавської області: *«В оцій кобиліці отакий проріз, ото ступу туди вішали, і туди прибивали шпичі. У кобиліці длінний такий проріз, такий, щоб ступка стала. І туди забивали шпичі. Ну примєрно десь через одну, через дві, щоб не рвало ступки»* [2]. Далі кінці шпичь підрізали, щоб вони мали однакову довжину і прикладали ступицю з набитими шпичцями до обода, позначаючи необхідну кількість отворів. Після висвердлювання отворів у ободі, його натягували на шпичі з допомогою кобиліці.

Після складання колеса в ступиці висвердлювали отвір для чавунної втулки. Робили це спеціальним інструментом – лопатнем, який був призначений для свердління отворів великого діаметру. Чавунна втулка мала два виступи по всій

довжині, що не давали можливості їй прокручуватися в ступиці. Зазвичай втулку в ступицю забивав коваль, який для більшої щільності міг обмотувати її липовою корою. Також задля більшої надійності колеса на ступицю набивали по дві металевих шинки з обох сторін.

Окремим етапом при виготовленні колеса було гнуття ободів з деревини ясеня, дуба або клена. Спочатку пряму колоду розколювали по волокнах на бруски довжиною 2,5–3 м. Отримані заготовки складали у парню з дерев'яними стінками, що облаштували в землі й заливали окропом, додатково підводячи пару від металевого котла, в якому кип'ятили воду.

Після розпарювання в парні заготовки потрібно було зігнути навколо спеціальної дерев'яної колодки, діаметр якої дорівнював діаметру колеса. Після чого кінці заготовки зв'язували мотузком або металевим дротом і залишали сохнути. Крім цільного обода, колеса могли виготовляти і з напівкруглих дерев'яних обідків – молоточків. Вони робилися окремо на кожну шпичку, а тому такий обід швидко всихався і потребував постійного оновлення. Ці ободи почали використовувати ще в кінці XIX – на початку XX ст. під впливом кустарного колодійного ремесла, особливо поширеного серед німецьких колоністів Півдня України [12, с. 317]. У середині XX ст. сільські майстри виготовляли їх за зразком «казенних» возів, які централізовано постачали в колгоспи.

Наступним етапом виготовлення колеса було натягування металевої шини. Цей процес відбувався в кузні, де коваль зварював її кінці в горні або електрозваркою і натягував на колесо. При цьому він користувався круглою кам'яною підстановкою з гвинтом посередині, яким затискали колесо, та довгими ключами-жердинами з металевими гаками на кінцях. Цей процес можна описати словами майстра з с. Велика Комишуваха Барвінківського району Харківської області: *«Розігрівається оце залізо на горні, і отаке здорове, кам'яний круг і посередині круга отак штирь стояв. Надівається оце колесо на той штирь, ну, а тоді такі, як не таке, як штиці, а так, як загнута, він так прижимає, ключ такий. Отак взяв і нагинає»* [7]. Додатково шину закріплювали трьома-п'ятьма металевими хомутами, що закладалися в просвердлений наскрізний отвір

в ободі та шині. Таким чином отримували надійне дерев'яне колесо, що використовувалося у возах колгоспних і приватних господарств до 1970-х років. Надалі традиційні дерев'яні колеса були замінені на гумові від автомобілів, що були довговічнішими і комфортнішими для їзди. Слід зазначити, що процес переходу традиційного транспорту на гумовий хід на Слобожанщині відбувся раніше, ніж на території Полісся, Поділля чи інших менш промислово розвинених регіонах.

Запрягали в традиційний транспорт волів або коней. До 1960-х років, як і повсюдно в Україні, головною тяговою силою були запряжені в ярмо воли. Ярмо складалося з верхньої масивної частини, яку в багатьох селах називали безпосередньо «ярмо» та нижньої частини – підгорлиці, що з'єднувалися двома снозами та двома занозами. З верби або осики майстри вистругували верхню частину ярма з двома чашовинами. По краях чашовин робилися отвори, в які закладали по дві сніці та занози. Такі ж отвори робилися і в підгорлиці, що мала вигляд невеликої прямокутної планки, оскільки на неї навантаження не припадало. З'єднувались ці дві частини ярма закладеними у внутрішні отвори дерев'яними снозами, що мали потовщення в нижній частині, а у верхній затикалися кілочком. Дерев'яні або металеві занози з потовщенням у верхній частині закладали в отвори на краях ярма, щоб віл з нього не виходив. Щоб приєднати ярмо до тягового засобу, посередині першого прикріплювали плетене або металеве кільце – каблучку, в яке закладали кінець вийя *«і притика встромлялася, щоб воно не знялось»* [8]. Наприкінці XIX – на початку XX ст. таке ярмо було поширене в більшості історико-етнографічних регіонів України, за винятком частини Східнокарпатського ареалу та Полісся, що дозволяє говорити про нього як загальноукраїнське [11, с. 245]. Цікавим є спосіб запрягання волів у ярмо та керування ними. У с. Сенькове Куп'янського району Харківської області при запряганні волів *«на вола кажуть “ший” і він підходить сам», а при їзді волам подавали команди голосом: для повороту направо – «цабе», наліво – «соб»* [5]. Як зазначали опитані нами респонденти, воли хоч і могли перевозити значно більше вантажу порівняно з кіннями, але були менш контрольовані.

Крім парного, на території Слобожанщини користувалися одинарним ярмом – для запрягання одного вола або й навіть корови. Запряг корів був викликаний дефіцитом тягової сили у післявоєнний період. Одинарне ярмо складалося з короткого масивного бруса, з виробленою посередині чашовиною і вертикальними отворами по її краях. В отвори закладали дві круглі дерев'яні занози, що в нижній частині насаджувались через горизонтальну планку – підгорля. По краях такого ярма прикріплювали плетене або металеве кільце для з'єднання з оглоблями традиційного транспорту.

Коней у такий транспорт запрягали за допомогою хомута, що складався з двох дерев'яних кліщів, виготовлених з верби, липи або осики та обшитих шкірою. Для того, щоб він не натирав коневі шию, робили спеціальну шкіряну підкладку, наповнену житньою соломною, та підкладали повсть – пресовану вовну. У нижній частині кінці хомута зв'язувалися шкіряним шнурком – супонею. Причому їх зв'язували так, щоб за потреби коня можна було швидко звільнити від хомута, потягнувши за один кінець супоні. При однокінному запрягу разом із хомутом використовували також дугу, яку гнули з попередньо розпареної деревини верби. Такий спосіб кінного запрягу був характерним і для території Східних Карпат, північних районів історико-етнографічної Волині, Полісся, лівобережної частини Середнього Подніпров'я, а також південних міст України [11, с. 306].

Загалом, традиційний транспорт на території Слобожанщини з 1970-х років поступово виходив з ужитку і в XXI ст. використовується в трансформованому вигляді лише окремими господарями. Сьогодні майже не віднайти цілком дерев'яного воза, а в тих, що збереглися, традиційні риси залишились хіба у вигляді дерев'яного кузова. Ходова ж частина замінена на металеву, а дерев'яні колеса – на гумові, від автомобілів. Така тенденція виникла в зв'язку з доступністю заліза, його більшою надійністю та можливістю зварювання в домашніх умовах. Майже не використовуються місцевим населенням і сани на кінній тязі, що також зазнали трансформацій – заміни дерев'яної ходової частини на металеву. До кінця XX ст. повністю вийшли з ужитку безтар-

ки, гарби та «лінейки», оскільки потреба в них відпала. Відійшло в минуле і ремесло стельмаха, лише в окремих селах можна зустріти майстрів, які працювали в колгоспних плотнях. Але вони нікому не передали своїх знань у зв'язку з відсутністю попиту на продукцію, а також бажаючих навчитися.

Тенденція зникнення традиційного транспорту прослідковується на усій території України, хоча на тому ж Поліссі вози чи сани ще активно побутують серед сільського населення. Як на території Слобожанщини, так і повсюдно по Україні конструктивні елементи традиційного транспорту або й самі засоби пересування все частіше можна зустріти лише як декорацію на подвір'ях стилізованих ресторанів чи кафе.

Ще одне деревообробне ремесло, виробу якого відігравали важливу роль в господарстві та побуті населення Слобожанщини – це бондарство. До середини XX ст. чи не в кожному селі регіону були майстри, що займалися виготовленням бондарного посуду для місцевого населення. Проте вже у XXI ст. зібрати відомості про колишній важливий елемент матеріальної культури доволі складно, тому традиційне бондарство Слобожанщини потребує поглибленого вивчення, адже такі виробу мали значний вплив на життя населення в минулому. Сьогодні інформацію про це ремесло автору вдалося отримати лише зі слів респондентів, які колись використовували бондарні виробу в господарстві. Майстрів, які б знали технологію та інструментарій бондарства в регіоні майже не залишилося.

Майстри-бондарі виготовляли широкий асортимент господарського начиння: діжки, бочки, маслобійки, хлібні діжі, відра, дійниці тощо. Основною деревиною, з якої виготовлялася переважна більшість бондарних виробів був дуб, що вважався міцним і довговічним матеріалом. Використовували бондарі й більш легку для обробки деревину: сосну, осіку, вербу чи липу.

Спочатку зупинимося на технічних аспектах виготовлення бондарних виробів, що на території Слобожанщини мали традиційні загальноукраїнські риси. З появою колгоспів основними виробниками бондарних виробів стали майстри, що працювали в колгоспних плотнях. Проте до середини XX ст. частково зберігалася потреба в таких виробих і для селянських

господарств, тому майстри виконували також замовлення односельців.

Основою конструкції будь-якого бондарного виробу були тоненькі прямокутні дощечки – клепки, що їх на півдні Харківської області називали трості. Для вироблення клепки обирали рівну деревину без сучків, що розрізалася на потрібні розміри і розколювалася на заготовки за допомогою сокири. Отримані заготовки рік або й більше сушили на горіщі, укладаючи їх «колодязьком» одна на одну. При виготовленні клепки в колгоспних плотнях бондарі часто не досушували заготовки, щоб їх легше було обробляти. Це пов'язано з системою оплати праці майстра, адже оплачувалася одиниця виготовленої продукції незалежно від якісних показників.

Стругали клепку за допомогою струга, шершебка та рубанка. Бокові частини клепки вистругували на фуганкові, закріплюючи його догори лезом на столярному верстаті. Після підготовки клепки уклали в дерев'яний або металевий обруч необхідного розміру. Обруч підбирали залежно від об'єму майбутнього виробу, перші клепки до нього закріплювали за допомогою щипців – дерев'яних або дротяних прищепок у вигляді двозубої вилки.

Часто бондарі користувалися спеціальним дерев'яним шаблоном, за яким визначали кут, до котрого необхідно стругати клепку: *«спеціально такий шаблончик, а тут так вирізано, така зазубринка, і ти міряєш, поставив на неї, оце правильно буде»* [2]. Окремі майстри такими шаблонами не користувалися, визначаючи необхідний кут «на око» і припасовуючи клепку одна до одної під час складання.

Після укладання всіх клепок бондар шнурком вимірював діаметр отриманого виробу для виготовлення обручів. До 1940-х років останні були переважно дерев'яними, виготовленими з липового лика, сплетеного між собою і закріпленого у спеціальний замок. Набивали дерев'яні обручі на виріб дерев'яним набойчем з твердих порід дерева та дерев'яним молотком. Для стягування бондарних виробів металеві обручі робили місцеві ковалі або ж самі майстри з полосового заліза. Їх кінці зварювали в горні або скріплювали одною-двома заклепками. Особливість металевих обручів полягала в тому, що перед набиванням їм потрібно було надати форми виробу, аби його площина цілком

прилягала до клепки. Процес набивання таких обручів відбувався з допомогою металевого набойча та молотка.

Певну особливість мало виготовлення виробів «з пуком», коли клепку робили вужчою по краях і ширшою посередині, щоб її можна було стягнути. Процес стягування відбувався за допомогою цепа: *«Там же той цепком стягують даже, одну сторону задівають в обруч, а другу цепком стягують, як обруч надіває. І там же трості так, полукругом і він ото ж получается полукругом. А зараз стали рівні робити бочонки, два дна тільки і всьо і він рівний»* [6]. Для полегшення натягування останнього обруча бондарі використовували спеціальний інструмент – натягач. Після того, як натягали обручі, виріб чистили зсередини, використовуючи шершебок або шкльбку, що своєю формою нагадувала напівкруглий струг.

Окремим технологічним процесом було нарізання і вставлення дна в бондарні вироби. Канавку (утор) для укладання дна вирізали з допомогою спеціального інструмента – уторника. Він виготовлявся з прямокутної або напівзаокругленої дощечки, куди вертикально вставляли рейку із закріпленою пластинкою, що мала три-п'ять металевих зубців на кінці.

Для визначення необхідних розмірів дна периметр утора бондарним циркулем розділяли на шість рівних частин. Цей процес проілюструємо словами майстра зі с. Кочубеївка Чутівського району Полтавської області: *«Нада шість раз циркулем попасти, щоб ти попав у цю точку іменно, відкіля ти начав. І ото циркуля роздвигаш або здвигаш, поки не попадеш у цю точку, шо сначала встромив гострий. І пішов-пішов міряти. Шість раз обвів і аж поки у цю точку не попадеш, ото вже буде точне дно»* [2]. Після чого отриманий розмір позначали на одній або кількох дощечках (залежно від розмірів виробу) й обрізали їх лучковою пилкою. Дощечки з'єднували кількома дерев'яними кілочками, попередньо висвердливши в них отвори, або шматками товстого дроту. Потім край дна обтесували сокирою чи стругом до розмірів ширини утора. Після того, відпускаючи верхній обруч, вставляли в утори дно і знову набивали обруч.

Крім виготовлення бондарних виробів майстри також займалися їх ремонтом.

Для того, щоб забезпечити виріб від протікання рідини, між клепами закладали сухий рогіз. Якщо ж під час експлуатації починало протікати дно, то його могли замінити, обрізавши кінці клепок і нарізавши новий утор. Найчастіше ж бондарі замінювали обручі в бондарному посуді, особливо дерев'яні на залізні.

Розглянувши технічні аспекти виготовлення бондарних виробів на території Слобожанщини, зупинимося детальніше на їх асортименті. До середини ХХ ст. майже в кожному господарстві слобожан користувалися дубовими діжками, в яких солили на зиму капусту, огірки, помідори, яблука тощо. Якщо була велика сім'я, їх об'єм міг бути і 20 відер, хоча найпопулярнішими були діжки на 3–10 відер. Соління зберігали в погребях до весни, дістаючи до столу необхідну кількість продуктів. Жителька с. Сенькове Куп'янського району Харківської області зазначає, що: *«у нас сім'я велика була, то здорові діжки в нас були, і солили в них і помідори, й огірки, це зараз томати та всяку «б'яку», і чортма здоров'я. А тоді внесе сестра отаку мисяку, накладе туди огіроків, помідорів, кавунчиків отаких. Картошки зварив чавун, у мундірах, сіли поїли оте все. Так яке воно добре було, а щас, ну шо та банка, ну їмо, но не то»* [5]. Для того, щоб діжки довше слугували, після використання їх мили, «обдавали» окропом для дезінфекції та ставили в погріб догори дном, захищаючи таким чином від швидкого усусування. Проте, щоб повністю запобігти протіканню, влітку перед наступним використанням діжку діставали і заливали водою для замокання невеличких тріщин. Якщо ж це не допомагало, діжку необхідно було нести до бондаря, який її ремонтував. Поступово традиція соління в діжках відходила в минуле. Активно вона побутувала ще до 1960-х років, однак уже в 1990-х роках залишилася лише в окремих господарствах. Хоча під час польових досліджень місцеві жителі вказували, що солінням у діжках притаманний особливий смак, якого неможливо досягти при використанні сучасної тари. Вочевидь це зумовлено матеріалом їх виготовлення, адже дуб має дубильні речовини, якими насичувалися заготовлені продукти.

Крім діжок для соління бондарі робили і великі діжки «для всиплища», де селяни зберігали врожай зерна або муку.

Їх виготовляли з деревини сосни, верби чи липи, оскільки вона легше піддавалась обробці, тому потреби утримувати рідину в такій тарі не було.

Для зберігання і транспортування рідин місцеві бондарі виготовляли бочки різних розмірів. Їх виробництво потребувало найбільше знань, адже вони мали два дна й опуклий тулуб. У колгоспних господарствах великі бочки використовували для доставки питної води в поле. Для цього також робили невеличкі барильця на одне-два відра, до яких могли прилаштувати спеціальну ручку до однієї із клепок. Увесь бочкоподібний посуд мав певну особливість у використанні – щоб рідина з нього витікала, потрібно було, крім основного отвору, зробити ще один менший для входження повітря.

До середини ХХ ст. поряд із металевими відрами ще використовували дерев'яні. Вони мали дві симетричні клепки (вуха), що виступали вище за інші, з отворами у верхній частині для мотузної або металеві дужки. Відра здебільшого застосовували для перенесення і зберігання води, адже навіть влітку вода в них довго залишалася прохолодною. Для зручного перенесення відер користувалися дерев'яним коромислом у вигляді довгої палиці з зарубками або металевими гачками на кінцях. Такий тип коромисла був поширений на більшості території України і характерний для Східної Європи [9, с. 73]. Найдовше дерев'яні відра-цебри збереглися як ємність для діставання води з криниць. Подібними до відер, але меншими за розмірами і з тоншою клепокою були дійниці для доїння корів.

Для збивання масла слобожанські бондарі виготовляли маслобійки двох типів. Перші мали вигляд невеличких високих діжечок у формі зрізаного циліндра з кришкою. Процес збивання в них молочної продукції відбувався з допомогою кілка, що проходив крізь отвір у кришці, на кінці якого був закріплений кружечок з отворами або хрестик. Найкраще цей процес можна проілюструвати словами господині зі с. Студенок Ізюмського району Харківської області: *«Було й таке, така бочечка зроблена, тоже з трості зроблена і кришечка така була, і в ній була паличка, а там метелик такий, як хрест. Туди виливаєш сметану, закриваєш і ото так стоїть і колотиш. Як уже збилося,*

так чути як вода, а так уже чути, що чіпляється шось. Оdkрив, а воно вже там отака грудка масла і вибираєш у миску, водою холодною промиваєш разів три, промив, тоді з його поробив варенички і на базар продаватъ» [8]. Також масло збивали в маслобійках «барабанного» типу, невеличких бочечках, що клагалися горизонтально на дерев'яних підніжках. Така маслобійка мала отвір у верхній частині, що накривався дерев'яною кришкою, куди заливали сметану. Масло в ній збивали з допомогою кількох дерев'яних лопастей з отворами, що були приєднані до горизонтальної металевої або дерев'яної планки. Вона проходила через усю масничку і закінчувалася спеціальною ручкою, якою приводилася в рух. Проте часто для збивання масла використовували глечики або скляні банки, в яких дерев'яною ложкою збивали сметану.

Важливе місце в господарстві слобожан належало хлібній (пiкній) діжі, в якій на заквасці розчиняли хліб. Вона мала вигляд зрізаного конуса з одним дном і кришкою (віком). Її розміри залежали від вимог господарні та кількості членів сім'ї. Така форма діжі була характерною для більшості території України, крім Західного Поділля і Прикарпаття, де її могли робити з трьома ніжками, що утворювались подовженням клепок діжі [9, с. 80]. У районах Слобожанщини, що межували з великими гончарними осередками, замість хлібної діжі господині користувалися макітрами великого розміру, які вони купували на базарах.

Власні вироби місцеві бондарі виготовляли на замовлення односельців або збували в сусідніх селах, на місцевих базарах або ярмарках. Крім продажу вони могли обмінювати свою продукцію на зерно чи інші продукти. Бондарні вироби для зберігання й транспортування різноманітних продуктів виготовляли також на державних підприємствах. У м. Дергачах Харківської області, м. Лебедині Сумської області та інших населених пунктах працювали засолочні, для потреб яких виготовляли діжки. Загалом практика використання бондарних виробів для потреб промисловості була ще доволі поширеним явищем у повоєнний період.

Окрім бондарних жителі Слобожанщини використовували видовбані вироби, які господарі самостійно виготовляли для власних потреб або купували в майстрів.

Серед них можна виділити ночви (корита), бодні, жлукта та ступи.

Найпоширенішими видовбаними виробами були ночви. У побуті їх використовували залежно від розмірів: у менших – місили тісто, в більших – прали білизну, купали дітей тощо. Господиня з с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області так описує їх асортимент: *«В ночвах тісто мішали, виміювали і тоді в піч сажали. Ночви були і більші, купалися в ночвах, в нас були і не одні ночви дома, в нас двоє ночов помієму було. Не знаю, де ділися, но тоже дерев'яні, це вже желізні стали вони в 60-х десь, а тоді дерев'яні були» [4].* Ночви виробляли з розколеної навпіл деревини м'яких порід (верби), обтесуючи ззовні сокирою, а всередині видовбуючи теслом.

Для соління сала на Слобожанщині користувалися дерев'яними боднями. Їх видовбували з частини колоди липи, в днищі робили отвір для стікання ропи. Бодні накривалися дерев'яним віком і мали два вуха з отворами, в які закладався колок (шворник), аби уберегти сало від шкідників. У середині ХХ ст. сало почали зберігати в дерев'яних ящиках (саянках), з отворами в дні. Цю роботу намагалися доручати колію, оскільки вважали, що тоді сало краще зберігається.

Спеціальним виробом для прання полотняного одягу було жлукто, яке продовбували з суцільного дерева з гнилою серцевиною. Спочатку в жлукто закладали брудний одяг, потім накривали його шматком полотна, на яке насипали просіяного попелу (золи) з листових порід дерева або стебел соняшнику. Далі в нього заливали гарячу воду і витримували кілька годин, після чого воду зливали і несли прати на річку або копанку. Осць як описує цей процес жителька с. Шелестове Коломацького району Харківської області: *«Стірали, наприклад, у нас дома було жлукто, де кип'ятилось. І туди окріп робили і пропускали спеціально. А ходили, полоскали ходили на річку. У нас близько річка в городі була, і ото полоскали» [3].*

Вагоме місце в господарстві слобожан також займала ручна або ножна ступа, в якій товкли пшоно, ячмінь, кукурудзу, пшеницю. Ручна ступа видовбувалася з цільного шматка дерева висотою близько 1 м. Товкли у ній за допомогою масивного товкача з деревини твердих порід. Часто

респонденти згадували і про ручні ступи, виготовлені з залишків від «снарядів», в яких товкли дерев'яним товкачем. Традиційні ручні ступи не мали такого поширення на території Слобожанщини, як на теренах Полісся чи Карпат [9, с. 77]. На досліджуваній території населення значно частіше використовувало ножні ступи, які були продуктивнішими та потребували менше зусиль при роботі. Жителька с. Кочубеївка Чутівського району Полтавської області так описує процес роботи за такою ступою: *«А тоді були ще ступи дерев'яні, я на тій ступі не товкла, бо не вмiла, ще мала була. То там стоїть отак оцей нiс на підставочці, дерев'яне таке, воно разом зроблене. А тут зверху таке, отаке, а тоді на чому воно вкріплене не знаю, а все воно дерев'яна, тоді стає людина, насипають в отой же ж туди чи пшоно, ото найбільше там просо рихтували, казали. А тоді стає отак і отак, а тоді придавлює і воно піднімає-упало, піднімає-упало, ото такі ступи були дерев'яні, це я помню»* [1]. Крім зазначених ступ, побутовали серед місцевих жителів також невеличкі ручні ковганки (салоточки), в яких товкачем розтирали сало та інші приправи для приготування страв. Такими ж ковганками користувалися жителі Поділля, Середнього Подніпров'я і Полісся, де ідентичні ємності використовували також для зберігання солі [9, с. 75].

Загалом, видовбане та бондарне господарське начиння на території Слобожанщини втратило своє значення ще в середині ХХ ст., на відміну від тих історико-етнографічних регіонів України, де темпи індустріалізації були повільнішими. Промислові аналоги поступово витіснили традиційні вироби з дерева, що хоч і були більш екологічними, натомість потребували значних зусиль при виготовленні та необхідної сировини. Все це робило дерев'яне начиння неконкурентним порівняно з дешевими промисловими аналогами зі скла або металу. Традиційні дубові діжки для засолювання продуктів були замінені на скляні банки, що не потребували особливого догляду, на відміну від діжок, які періодично потребували ремонту або заміни. І хоча ще в 1990-х роках окремі господині використовували діжки для соління, але це була радше данина традиціям старшого покоління.

Діжки для зберігання і транспортування зернових культур замінили мішки. Бочки та барильця, як ємності для зберігання та транспортування рідин, були замінені скляними бутлями й алюмінієвими бідонами. Бондарні відра та дійниці ще в першій половині ХХ ст. активно витіснялися з побуту слобожан металевими заводськими аналогами, що були легшими та зручнішими при транспортуванні. Разом із втратою необхідності збивати масло та появою цього продукту в магазинах відійшли в минуле і дерев'яні маслобійки, хоча за потреби масло збивали в скляних банках дерев'яною ложкою. Хлібні діжі та ночви, як ємності для випікання хліба, були замінені на емальовані або алюмінієві миски великих розмірів, а традиційну закваску замінили куповані дріжджі. Дерев'яні ночви та жлукта для прання відійшли в минуле разом з появою цинкових корит, тазів і використанням синтетичних пральних засобів. Видовбані бодні та дерев'яні ящики для засолювання сала остаточно зникли після переходу на консервування в скляних банках. Ступи втратили своє значення в господарстві слобожан разом із появою доступу селян до механічних дробилок і продажу підготовлених до вживання круп у магазинах.

Всі зазначені зміни стали природним відгуком на розвиток промислових потужностей регіону, що змогли забезпечити місцеве населення доступним і доволі довговічним господарським начинням. Крім явних переваг цей процес призвів до майже повного зникнення цілого пласту матеріальної культури, що була пов'язана з виробництвом і використанням виробів з дерева. Сучасні сільські жителі Слобожанщини подекуди ще користуються дерев'яною тарою, що залишилась у них в господарстві, зокрема у вигляді місткоостей для зберігання врожаю. У селах склалася ситуація: при певній ще наявності дерев'яних виробів уже немає людей, які знають технологію їхнього виготовлення. Занепав механізм міжпоколінної трансляції традиції, адже майстри деревообробки не передали свої знання новій генерації через відсутність попиту або небажання молоді переймати ремесло.

Хоча традиційні деревообробні ремесла не мають сьогодні значного суспільного запиту, вони стали підґрунтям для художнього деревообробництва, що на

Слобожанщині має давні традиції та залишається затребуваним у ХХІ ст. Різьблені елементи меблів здавна були поширені в інтер'єрі народного житла, які часто-густо виконувалися за допомогою «нехитрих» інструментів майстрами-столлярами. Зустрічалися різьблені вироби й у вигляді різноманітних декоративних тарелей, круглої різаної скульптури, предметів утилітарного призначення тощо.

Слід зазначити, що розквіт різьбярства на території України бере початок у другій половині ХІХ ст. Це був період, коли різьблення виділилося в окрему галузь і цим ремеслом стали займатися сімейні династії. Сьогодні найвідомішою є династія Шкрібляків, до якої належали батько та його три сини, що не тільки зберегли народні традиції різьби по дереву, а й збагатили їх новими художніми і технічними прийомами [10, с. 24].

На Слобожанщині різьбярство набуває професійних рис у першій половині ХХ ст., коли поширюються такі техніки різьблення, як тригранно-виїмчаста, плоскорельєфна різьба та об'ємне, скульптурне різьблення. Одним із найбільш знаних слобожанських різьбярів цього часу був П. Фоменко, що став автором багатьох композицій на історичні теми, а також майстром декоративної різьби. Його творчий доробок украй різноманітний: шкатулки, папки, канцелярське приладдя тощо. Продовженням традицій різьблення по дереву П. Фоменка є творчість С. Печенізького. Асортимент виробів митця чималий за формою і декором: трубки, ложки, черпаки, а також оригінальна станкова скульптура. Дерев'яна станкова скульптура була основою творчості Б. Лубенця, зокрема галерея образів «Типи мого села» [14, с. 59].

У другій половині ХХ ст. художнє різьбярство набуває обсягів «радянського народного мистецтва». Майстрів-різьбярів постійно запрошували експонувати свої вироби на численних виставках і з'їздах. Вони були своєрідними представниками «процвітаючого» народного мистецтва, що відображали у своїх виробах найкращі зразки соціалістичного реалізму.

Інша ситуація спостерігається в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли майстри отримали можливість вільного виходу на ринок. У цей час на теренах Слобожанщини працює багато фахових майстрів-різьбярів. Вони виготовляють різноманітні

побутові предмети, меблі, об'ємну скульптуру тощо. Серед них можна виділити постаті М. Редька, В. Іщенко, О. Сердюка, Р. Грюка та ін. Їхні вироби експонуються на обласних і всеукраїнських виставках декоративного мистецтва, та прикрашають житло і двори багатьох українців.

Загалом, у незалежній Україні проблема збереження народних ремесел потребує державної підтримки, адже вони залишаються вагомою складовою матеріальної і духовної культури українського народу. Певну допомогу майстрам надають обласні та регіональні центри культури і мистецтва, що виявляють самобутніх майстрів народної творчості та генерують у суспільство інформацію про їхню діяльність. У Харківському обласному організаційно-методичному центрі культури і мистецтва проводяться різні тематичні та персональні виставки майстрів народного мистецтва, зокрема й різьбярів, як ключових представників сучасних деревообробних ремесел. Крім того, співробітниками центру з початку 1990-х років активно проводяться комплексні фольклорно-етнографічні експедиції до Харківської, Полтавської, Сумської областей, у процесі яких досліджуються і традиційні ремесла та їх вироби. У Сумській області народні традиції та ремесла пропагує обласний науково-методичний центр культури і мистецтв.

На всеукраїнському рівні в 1990 році була створена Національна спілка майстрів народного мистецтва України, яка своїм нагальним завданням вбачала підтримку і збереження діяльності самобутніх представників народного мистецтва. Вона об'єднує як майстрів, так і дослідників народних ремесел. Проте, незважаючи на певні намагання окремих інституцій підтримувати традиційні народні ремесла, вони не змогли зупинити їх занепад у сучасних реаліях.

На покращення ситуації не вплинуло навіть прийняття Закону України «Про народні художні промисли» (2001). Задекларовані в ньому норми про охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх ремесел не підтримано конкретними дієвими механізмами, а тому вони так і залишаються лише на папері. Додатковою постановою Кабінету Міністрів України про «Деякі питання реалізації Закону України «Про народні художні промисли»» (2002) було визна-

чено перелік видів виробництв і груп виробів народних художніх промислів, до яких зараховано і художню обробку дерева, художнє меблярство та плетіння з рослинних матеріалів.

Подібна ситуація спостерігалася й з іншими ініціативами держави щодо відродження народних ремесел. Виданий указ Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» (2006) окреслював політику державних органів щодо підтримки народних художніх промислів. Прийнята постанова Кабінету Міністрів України (2007) «Про затвердження програми збереження, відродження і розвитку народних та художніх промислів на період до 2010 року» передбачала відродження центрів народних ремесел, відкриття шкіл народного мистецтва, створення етнографічних музеїв. Проте указ і постанова також не були реалізовані, незважаючи на лояльність тодішньої влади до народних традицій. Така ж «доля» очікувала і наступне розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження

плану заходів з розвитку ремісничої діяльності на період до 2015 року» (2009), яке передбачало розробку закону «Про ремісничу діяльність», організацію професійної освіти ремісників і загалом підвищення престижу ремісництва.

Очевидно, що всі намагання держави підтримати народні ремесла є суто декларативними і не мають реального підґрунтя. Створити конкуренцію дешевим фабричним аналогам виробу народних ремесел без реальної підтримки держави не можуть. Тому, втративши своє значення в господарстві та побуті людини, у ХХІ ст. вони збереглися лише у вигляді індивідуальної творчості окремих майстрів. Не є винятком і деревообробні ремесла Слобожанщини, адже якщо бондарство вже майже зникло і лише одиниці можуть виготовити бочку чи діжку, то різьбярство ще зберігається та навіть набуває певного розвитку завдяки роботі талановитих майстрів. Все це дає надію, що в майбутньому деревообробні ремесла не зазнають цілковитого забуття, а їх виробу не повністю замінять уніфіковані промислові зразки.

Джерела та література

1. Записав Б. Сауляк 15 жовтня 2016 р. в с. Кочубеївка Чутівського р-ну Полтавської обл. від Чередник Катерини Семенівни, 1936 р. н.
2. Записав Б. Сауляк 15 жовтня 2016 р. в с. Кочубеївка Чутівського р-ну Полтавської обл. від Чередника Миколи Пилиповича, 1943 р. н.
3. Записав Б. Сауляк 17 жовтня 2016 р. в с. Шелестове Коломацького р-ну Харківської обл. від Кравченко Олександри Іванівни, 1925 р. н.
4. Записав Б. Сауляк 4 жовтня 2017 р. в с. Кам'янка Ізюмського р-ну Харківської обл. від Рябенко Анни Іванівни, 1937 р. н.
5. Записав Б. Сауляк 5 жовтня 2017 р. в с. Сенькове Куп'янського р-ну Харківської обл. від Бородай Федора Максимовича, 1928 р. н., та Бородай Антоніни Іванівни, 1938 р. н.
6. Записав Б. Сауляк 6 жовтня 2017 р. в с. Велика Комишуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. від Сергієнка Олексія Васильовича, 1929 р. н.
7. Записав Б. Сауляк 6 жовтня 2017 р. в с. Велика Комишуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. від Трипольського Миколи Павловича, 1935 р. н.
8. Записав Б. Сауляк 7 жовтня 2017 р. в с. Студенок Ізюмського р-ну Харківської обл. від Заболоцької Ольги Олександрівни, 1931 р. н.
9. Богомазова Т. Кустарные деревообрабатывающие промыслы украинцев в конце XIX – начале XX вв. Санкт-Петербург : Вести, 1999. 164 с.
10. Будзан А. Різьба по дереву в Західних областях України. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1960. 104 с.
11. Глушко М. Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема). Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. 444 с.
12. Глушко М. Засоби пересування. *Поділля : історико-етнографічне дослідження*. Київ : Видавництво незалежного культурного центру «Доля», 1994. С. 313–322.
13. Глушко М. Санний транспорт поліщуків: джерела, походження, етапи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія : історична*. 2008. Вип. 43. С. 217–257.
14. Щербина Є. Б. Слобожанські майстри художнього різьблення по дереву. *V Сумцовські читання. Музей: історія і проблеми сьогодення*. Харків, 1999. С. 58–60.

References

1. Recorded by Bohdan Sauliak on October 15, 2016 in the village of Kochubeyivka of Chutiv district of Poltava region from Cherednyk Kateryna Semenivna, born in 1936 [in Ukrainian].
2. Recorded by Bohdan Sauliak on October 15, 2016 in the village of Kochubeyivka of Chutiv district of Poltava region from Cherednyk Mykola Pylypovych, born in 1943 [in Ukrainian].
3. Recorded by Bohdan Sauliak on October 17, 2016 in the village of Shelestove of Kolomak district of Kharkiv region from Kravchenko Oleksandra Ivanivna, born in 1925 [in Ukrainian].
4. Recorded by Bohdan Sauliak on October 4, 2017 in the village of Kamiyanka of Iziium district of Kharkiv region from Riabenko Anna Ivanivna, born in 1937 [in Ukrainian].
5. Recorded by Bohdan Sauliak on October 5, 2017 in the village of Senkove of Kupiyansk district of Kharkiv region from Borodai Fedir Maksymovych, born in 1928, and Borodai Antonina Ivanivna, born in 1938 [in Ukrainian].
6. Recorded by Bohdan Sauliak on October 6, 2017 in the village of Velyka Komyshuvakha of Barvinkove district of Kharkiv region from Serhiyenko Oleksiy Vasyliovych, born in 1929 [in Ukrainian].
7. Recorded by Bohdan Sauliak on October 6, 2017 in the village of Velyka Komyshuvakha of Barvinkove district of Kharkiv region from Trypolskyi Mykola Pavlovych, born in 1935 [in Ukrainian].
8. Recorded by Bohdan Sauliak on October 7, 2017 in the village of Studenok of Iziium district of Kharkiv region from Zabolotska Olha Oleksandrivna, born in 1931 [in Ukrainian].
9. BOHOMAZOVA, Tatiana. *Handicraft Woodworking Trades of Ukrainians in the Late 19th – Early 20th Centuries: A Monograph*. Saint-Petersburg: Vesti, 1999, 164 pp. [in Russian].
10. BUDZAN, Antin. *Wood Carving in the Western Regions of Ukraine*. Kyiv: Publisher of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1960, 104 pp. [in Ukrainian].
11. HLUSHKO, Mykhailo. *Genesis of Animal Harness in Ukraine (Cultural-Historical Problem)*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University, 2003, 444 pp. [in Ukrainian].
12. HLUSHKO, Mykhailo. Means of Transportation. In: Lidiya ARTIUKH, Vsevolod NAULKO, Zoriana BOLTAROVYCH, et al. *Podillia: A Historical and Ethnographic Study*. Kyiv: Publishers of Independent Cultural Centre 'Dolia', 1994, pp. 313–322 [in Ukrainian].
13. HLUSHKO, Mykhailo. The Sleigh Transport of Polishchuky: Sources, Origin, Stages of Development. *Bulletin of Lviv University. Historical Series*, 2008, 43, 217–257 [in Ukrainian].
14. SHCHERBYNA, Ye. The Masters of Artistic Woodcarving of Slobozhanshchyna. *The 5th Sumtsov Readings. Museum: History and the Problems of Contemporaneity*. Kharkiv, 1999, pp. 58–60 [in Ukrainian].

SUMMARY

Woodworking crafts on the territory of Slobozhanshchyna are considered in the article. Changes in the use of wooden articles in the everyday life of the population of Slobozhanshchyna during the 20th – early 21st century are ascertained. Peculiar attention is paid to cart manufacturing and cooperage as the basic woodworking crafts. It is noted in the investigation, that special masters of cart manufacturing have been involved into the production of traditional transport. Prior to the emergence of collective farms, they have worked in their own manufactories, and with the formation of collective farms – in carpenter workshops, where they have provided for the needs of the collective economies. The sledge of West European type has been a traditional winter vehicle in the studied region. Cart with the all-Ukrainian features in construction has been the most widespread traditional wheeled vehicle on the territory of Slobozhanshchyna. The local cart-wrights have made special carriages called 'liniyka' for the passenger journeys. The heads of the collective farms have used them till the cars appear. The production of wooden wheels to traditional Slobozhanshchyna cart is known as a separate technology. Wooden wheel consists of a nave, spokes and a rim, which has been covered with a metal tire. The oxen or horses have been harnessed in the traditional transport. The oxen, used in Slobozhanshchyna until the 1960s, have been harnessed into a double or single wooden yoke. The horses have been harnessed in such transport with a collar consisting of two leather-clad wooden pincers.

Another woodworking handicraft is also investigated in the work. This is a cooperage, which manufactured articles are of a great significance in the economy and everyday life of Slobozhanshchyna population. The coopers have produced a wide choice of household utensils: bowls, barrels, creameries, bread tubs, buckets and milk pails, etc. Considerable attention is paid to the technical aspects of the manufacturing of cooper's articles. They have traditional all-Ukrainian features on the territory of Slobozhanshchyna. The indented articles (troughs, vats, tubs and mortars) and their place in the farms of Slobozhanshchyna population are also considered.

Keywords: woodworking crafts, traditional transport, cooperage, carving, Slobozhanshchyna.